

УДК 338.24 (07)

Черчик Л.М., д.е.н., професор

Бегун С.І., к.е.н., доцент

Івашкевич І.М., магістрант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі українки

СИСТЕМА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ

У статті обґрунтовано змістовне наповнення ризик-менеджменту підприємства на основі системного підходу. Узагальнено існуючі підходи до визначення сутності ризик-менеджменту та управління ризиками; сформовано принципову схему системи ризик-менеджменту; конкретизовано сутність основних її складових. Використання системного підходу дало можливість уточнити сутність ризик-менеджменту як виду управлінської діяльності, що полягає у своєчасному й адекватному реагуванні на загрози, здійсненні свідомого, цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою його стійкого розвитку в умовах невизначеності.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, система ризик-менеджменту, складові системи ризик-менеджменту.

Cherchyk L., Begun S., Ivashkevych I.

THE SYSTEM OF CORPORATE RISK MANAGEMENT: ITS ESSENCE AND COMPONENTS

In the article the content of the risk management of enterprise on the basis of the system approach is grounded. Existing approaches to define the essence of the risk management are generalized; the fundamental scheme of the system of risk management is formed; the essence of its main components is concretized. The use of the system approach gives an opportunity to specify essence of the risk management as a type of administrative activity, that consists in the timely and adequate response on threats, committing conscious, purposeful impact of the management subject on the management object with the goal of steady development in conditions of indeterminacy.

Key words: risk, risk management, system of risk management, components of risk management.

Черчик Л.М., Бегун С.І., Івашкевич І.М.

СИСТЕМА РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ

В статье обосновано содержательное наполнение риск-менеджмента предприятия на основе системного подхода. Обобщены существующие подходы к определению сущности риск-менеджмента и управления рисками; сформировано принципиальную схему системы риск-менеджмента; конкретизированы сущность основных ее составляющих. Использование системного подхода дало возможность уточнить сущность риск-менеджмента как вида управленческой деятельности, которая заключается в своевременном и адекватном реагировании на угрозы, совершении сознательного, целенаправленного воздействия субъекта управления на объект с целью его устойчивого развития в условиях неопределенности.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, система риск-менеджмента, составляющие системы риск-менеджмента.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Успіх підприємства на ринку залежить не стільки від його виробничих і фінансових можливостей, скільки від здатності ризикувати та правильно управляти ризиками, які виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Тому правильно прийняті управлінські рішення та здатність керівника до «розумних» ризиків забезпечить розширення ринків збуту,

покращення фінансового стану підприємства, досягнення довгострокових конкурентних переваг. Для цього в системі менеджменту підприємства повинна приділятися увага прогнозуванню та врахуванню загроз при здійсненні комерційної діяльності, на що націлений сучасний напрям менеджменту – ризик-менеджмент. Розвиток теоретичних та методологічних аспектів ризик-менеджменту є важливим та актуальним напрямом досліджень, націлених на формування інструментів, використання яких у практичній діяльності підприємств дозволить забезпечити прийнятний рівень економічної безпеки підприємства, що обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наприкінці ХХ ст. у країнах з ринковою економікою активно проводилися дослідження з питання економічного ризику. Тоді виникла нова галузь знань – ризикологія. Сучасні наукові розробки з ризик-менеджменту сформувались на основі теорій ризику, викладених у працях Є. Бортнікова, В. Вітлінського, В. Гранатурова, О. Устенко, Д. Штефанича та інших.

Проте, незважаючи на ці розробки, залишають дискусійними питання змістовного наповнення ризик-менеджменту підприємства, його складових, механізмів впровадження та функціонування. Тому наукові дослідження в цьому напрямі залишаються актуальними.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування змістовного наповнення ризик-менеджменту підприємства на основі системного підходу. Основними завданнями дослідження є: узагальнення існуючих підходів до визначення сутності ризик-менеджменту та управління ризиками; формування принципової схеми системи ризик-менеджменту; конкретизація сутності основних її складових.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні ризикологія або ризик-менеджмент як напрям наукових досліджень, було проголошено у 1998 році [1, с. 94]. Серед багатьох завдань цієї науки особливе значення має пізнання ризику, розробка сучасної теорії ризику, а також дослідження можливостей ефективного управління ним в умовах ринкової економіки.

За період свого існування, ризик-менеджмент пройшов ряд трансформацій та розвитку. Так, до 1990-х років управління ризиками здійснювалося на рівні окремих осіб, застосовувався фрагментарний інструментарій та окремі управлінські рішення за схемою «знизу вгору» [2, с. 97]. Нині, завдяки мережі Інтернет, використанню інформаційних технологій, сформувалась нова парадигма ризик-менеджменту, яка комплексно розглядає ризики всіх відділів і напрямів діяльності організації. З'явилася і можливість отримувати порівняльні оцінки по всіх видах ризиків [3, с. 87]. Якщо раніше управління ризиками розглядали як спеціалізовану діяльність, то в новому підході – це діяльність, яка формує середовище, де менеджери всіх рівнів мають брати участь в процесах забезпечення безпеки підприємства, тобто процесах ризик-менеджменту [4]. У науковій літературі по-різному тлумачиться поняття управління ризиком, визначаються його риси, властивості, елементи, функції та етапи. Неоднозначність підходів пояснюється використанням різних підходів при вивченні цього поняття. Найбільш поширеним є визначення ризик-менеджменту як системи управління ризиком у фінансових відносинах. Тому акцентується увага на процесах зменшення або компенсування збитків при настанні несприятливих подій.

О. Устенко трактує управління ризиком як процес впливу на суб'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення ризиків, їх обґрунтоване прийняття та зведення ступеня їх впливу до мінімальних меж, а також розробка стратегії поведінки в разі реалізації конкретних видів ризику [5, с. 93].

В. Гранатуров характеризує управління ризиком як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють прогнозувати настання ризикованих подій, вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання [6, с. 181]. Д. Штефаніч визначає управління ризиком як сукупність дій економічного, організаційного та технічного характеру, спрямованих на визначення видів, факторів, джерел ризику, оцінку їх величини, розробку та реалізацію заходів щодо зменшення рівня та запобігання можливих втрат [7, с. 188].

У більшості тлумачень ризик-менеджмент визначається як процес впливу суб'єкта управління на об'єкт господарювання з метою мінімізації негативних наслідків дії певних чинників. Розвиток суб'єкт-об'єктного підходу дозволяє перейти до системного. Функціонування системи ризик-менеджменту передбачає виконання таких передумов: ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися керівництвом; рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності підприємства; очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик; величина капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається підприємство; стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем ризику.

Розглянемо принципову схему системи ризик-менеджменту та її основні складові (рис. 1).

Рис. 1. Система ризик-менеджменту підприємства
Примітка: Розроблено Черчик Л.М.

Мета ризик-менеджменту – забезпечення необхідного рівня стійкості та адаптивності підприємства до можливих загроз для його стабільного функціонування.

Основними цілями ризик-менеджменту можуть бути:

- своєчасне виявлення можливих чинників оточення, які матимуть вплив на результати діяльності підприємства;
- оцінка рівня ймовірності настання та ступеню впливу цих чинників;
- запобігання зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, які виникають під час функціонування підприємства;
- забезпечення та гарантія захищеності діяльності підприємства;

- створення сприятливого середовища функціонування, ліквідація наслідків завданих збитків тощо.

Об'єкт управління – це окремі або групи чинників середовища підприємства, які можуть негативно вплинути на результати діяльності підприємства, загрози та небезпеки, які вже ідентифіковані. До них належать ризиковані вкладення капіталу, економічні відносини між суб'єктами в процесі діяльності, наприклад, між страховиком і страхувальником, позичальником і кредитором, між партнерами та конкурентами.

Суб'єкт управління – це спеціальна група людей, які здійснюють цілеспрямовані дії на функціонування об'єкта управління, використовуючи різні прийоми і способи управлінського впливу щодо виявлення, недопущення або мінімізації негативного впливу ризиків. Це керівники підприємства та функціональних підрозділів, фахівці з ризик-менеджменту, функціональні менеджери, які реалізують рішення.

До основних функцій суб'єкта управління належать:

- прогнозування. Потребує від менеджера певного почуття ринкового механізму й інтуїції, а також уміння знаходити гнучкі рішення у короткий термін;

- організація. Реалізація програми ризикованого вкладення капіталу на основі певних правил і процедур;

- регулювання як певний механізм впливу на об'єкт управління для досягнення стійкості цього об'єкта в ситуації непевності та ризику;

- координація як дії, за допомогою яких можна узгодити роботу всієї системи ризик-менеджменту, апарату управління та фахівців;

- стимулювання. Спонування фахівців до зацікавленості результатів своєї роботи з мінімізацією ризиків;

- контроль. Збір інформації про ступінь виконання наміченої програми з управління ризиком, прибутковості ризикованих вкладень капіталу, співвідношення прибутку та ризику. Заключний етап контролю – аналіз результатів заходів щодо зниження ступеня ризику [8, с. 238].

Для успішного володіння ризиковими ситуаціями керівнику варто дотримуватись основних принципів управління ризиками:

1) не можна ризикувати більше, ніж дозволяє власний капітал. Це означає, що перш, ніж прийняти рішення в умовах ризику, керівник повинен: визначити максимально можливий обсяг збитку у випадку настання ризикової події; порівняти його з обсягом наявних фінансових ресурсів, можливістю їх використання для виправлення негативних наслідків;

2) не можна ризикувати «великим заради малого». Реалізація цього принципу вимагає, щоб керівник, знаючи максимально можливу величину збитку, визначив, до чого вона може призвести, яка ймовірність ризику, щоб на основі цієї інформації прийняти правильне рішення;

3) необхідно думати про наслідки ризику. Реалізація цього принципу припускає, що необхідно порівнювати очікуваний результат з можливими витратами, яких зазнає підприємство у випадку настання ризикової події. Тільки при прийнятому співвідношенні віддачі та можливих втрат варто приймати рішення про реалізацію ризикованого рішення або проекту. Проте цього не досить. Важливо установити, як впливає на результати діяльності конкретний вид ризику, які будуть його наслідки. Причому спочатку потрібно оцінити ймовірність того, що певна подія справді відбудеться, а потім – як вона вплине на становище підприємства [9, с. 142].

Ризик-менеджмент використовує різноманітний інструментарій впливу, який включає політичні, організаційні, правові, економічні, соціальні інструменти, причому ризик-менеджмент як система допускає можливість одночасного застосування декількох методів й інструментів. Найбільш часто вживаним інструментом ризик-менеджменту є страхування. Страхування припускає передачу відповідальності за відшкодування передбачуваного збитку сторонній організації (страхової компанії). Прикладами інших інструментів можуть бути відмова від надмірно ризикової

діяльності (метод відмови), профілактика або диверсифікація (метод зниження), аутсорсинг витратних ризикових функцій (метод передачі), формування резервів або запасів (метод ухвалення).

Як кожен напрям управлінської діяльності ризик-менеджмент має етапи:

- ідентифікація ризику, де передбачається встановлення переліку основних ризиків, які не залежать від функціонування підприємства;

- якісна оцінка ризику передбачає їх групування за ступенем впливу на кінцевий результат діяльності підприємства. Визначається вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на розмір ідентифікованих ризиків, здійснюється ранжування ризиків за ступенем впливу на результати діяльності;

- кількісна оцінка ризику – це оцінка ймовірності настання та наслідків ризику з використанням статистичних, евристичних (методи експертних оцінок), аналітичних методів;

- обґрунтування методів уникнення або мінімізації ризику. За результатами оцінки ризиків обираються відповідні методи (зовнішні: розподіл ризику, страхування; внутрішні: лімітування, диверсифікація, створення резервів, отримання додаткової інформації [8, с. 246]).

Таким чином, ризик-менеджмент як вид управлінської діяльності полягає своєчасному й адекватному реагуванні на різноманітні загрози та здійсненні свідомого, цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою його стійкого розвитку в умовах невизначеності, коли існує ймовірність відхилення від поставлених цілей. Ефективна система ризик-менеджменту підвищує шанси керівництва домогтися успіху в довгостроковій перспективі.

Висновки. Таким чином, у статті представлено авторське бачення системи ризик-менеджменту, що полягає у розкритті його сутності, визначенні предмета, об'єкта, суб'єкта, принципів, інструментів функціонування. Використання системного підходу дало можливість уточнити сутність ризик-менеджменту як виду управлінської діяльності, що полягає у своєчасному й адекватному реагуванні на загрози, здійсненні свідомого, цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою його стійкого розвитку в умовах невизначеності. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні механізму управління ризиками та розробці стратегії функціонування підприємства в умовах ризику.

Список використаних джерел:

1. Шарапов О. Д. Проблеми економічного ризику: аналіз та управління: 36. наук. пр. за матеріалами Першої Всеукраїнської наук.-практ. конф. 26–28 жовтня 1998 року / Київський національний економічний університет / О. Д. Шарапов (відп. ред.). – К., 1998. – 94 с.
2. Кузьмак О. М. Ефективна система ризик-менеджменту як дієвий засіб забезпечення стійкості фінансових установ / О. М. Кузьмак. // Наука і Європа. – 2015. – № 10. – С. 94 – 101.
3. Бортнікова Є. В. Історія походження та сутність поняття «ризик», «ризик-менеджмент», та «операційні ризики» [Електронний ресурс] / Є. В. Бортнікова // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – С. 88. – Режим доступу до ресурсу : economy.nayka.com.ua
4. Коробова С. С. Развитие риск-менеджмента в предпринимательстве: [Электронный ресурс] / С. С. Коробова. – Режим доступу: www.kycherova.ru/delopment/index.html
5. Устенко О. Л. Теория экономического риска : монография / О. Л. Устенко. – К. : МАУП, 1997. – 164 с.
6. Гранатуров В. М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки : монографія / В. М. Гранатуров, І. В. Литовченко, С. К. Харічков; за наук. ред. В. М. Гранатурова. – Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. – 188 с.
7. Штефаніч Д. А. Управління підприємницьким ризиком : навч. посіб. за заг. ред. д.е.н. Д. А. Штефаніча. – Тернопіль : «Економічна думка», 1999. – 224 с.
8. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
9. Ніколаєнко С. Н. Ризик-менеджмент у медичному страхуванні / С. Н. Ніколаєнко. – Наукові праці МАУП. – 2011. – № 3. – С. 141–144.